

MILICA MIHALJEVIĆ

Tko su sebirad, svjećanin, lakokrvnik i ljudomil?

Pokušamo li pogoditi značenje riječi *sebirad*, *svjećanin*, *lakokrvnik* i *ljudomil*, možda će se tko i dosjetiti da bi njihovo značenje moglo biti ovo:

sebirad	egoist	lakokrvnik	sangvinik
svjećanin	kozmpolit	ljudomil	humanist

Igrajući se dalje igre pogađanja možemo se zapitati što znače nazivi *žica-pravilica*, *živci-sjetioci*, *živci-gibaoci*, *žile-odihavice*, *prozorac*, *ledac*, *bokat lećac*, *ledačnost*, *ljepopis*. I tu odgovore dajemo tablično.

žica-pravilica	obična žica	prozorac	okno
živci-sjetioci	osjetilni živci	ledac	kristal
živci-gibaoci	motorni živci	bokat lećac	konveksna leća
žile-odihavice	arterije	ledačnost	oblik kristala
krasoćut	estetski osjećaj	ljepopis	kaligrafija

Dalje se možemo pitati što su to *mjerčić*, *mjerić*, *mjerak*, *mjer*, *mjerina* i *mjeretina*.

mjerčić	milimetar	mjer	metar
mjerić	centimetar	mjerina	hektometar
mjerak	decimetar	mjeretina	kilometar

Odgovori se na sva gornja pitanja nalaze u *Hrvatsko-njemačko-talijanskome rječniku znanstvenog nazivlja*, koji je Bogoslav Šulek (pripadnik zagrebačke filološke škole) objavio 1874. godine. Pitamo dalje čime se bave ove struke: *kostoslovlje*, *ledopis*, *lučba*, *olinstvo*. *Lučba* je jednom bila odgovor na pitanje postavljeno u kvizu, a nakon toga našla se i u naslovu jednoga udžbenika. Ovo su struke koje se nalaze u Šulekovu rječniku.

biljoslovlje	botanika	mudroslovlje	filozofija
ledopis	kristalografija	razudba	anatomija
lučba	kemija	silarstvo	fizika

kostoslovlje	ostologija	zemljomjerstvo	geodezija
mjeroslovlje	metrologija	zemljoslavlje	geologija
mjerstvo	geometrija	zvjezdarstvo	astronomija
olinstvo	matematika	zvjezdoslavlje	astrologija

Sve su navedene riječi ili sveze danas arhaizmi. Međutim, neke su riječi i nazivi koje je Šulek uveo ili preuzeo od svojih suvremenika (npr. neke kemijske nazive od svojih suvremenika Pavla Žulića i Josipa Torbara) i uvrstio u ovaj rječnik danas obične riječi hrvatskoga jezika. To su npr. riječi: *dušik, kisik, kovine, objam* (danas *obujam*), *ozračje, počelo, slitine, sredstvo, tlakomjer, toplomjer, ugljik, vodik*. Neke su riječi iz Šulekova rječnika danas zastarjelice i nalaze se u pasivnome sloju hrvatskoga jezika, npr. *sitnozor* (mikroskop) ili *svjetlopis* (fotografija).

Šulek je hrvatsko znanstveno nazivlje stvarao preuzimajući riječi iz narječja, iz slavenskih jezika ili tvoreći nove nazive. Godine 1881. Šulek objavljuje i knjigu *Lučba za svakoga ili popularna kemija*. Svoje zanimanje za kemiju Šulek objašnjava ovako:

Može biti, da će se tko primiv ovu knjigu u ruke začuditi, što sam ja dospio među lučbare. Evo kako se to dogodi. Za mladosti učio sam vrlo marljivo lučbu, al mi sreća nedade, da bih se bio mogao posvetiti toj znanosti; nego i ono od lučbe, što bijah naučio, koristilo mi je sto i sto putah u svakdanjem životu. Videć pako, kako našim ljudem, a osobito našim ženskinjam, neznanje s te strane puno neprilikah zadaje i štete nanosi, pomislih, da će jim dobro doći knjiga, koja sadržava toliko lučbe, koliko zasieca u svakdanji život. Obično se kod nas misli, da je lučba znanost namienjena samo učenim ljudem, a kad tamo, a ono mora svatko ponešto lučbe znati, da se sretno kroza život provuče.

Šulek je bio svjestan potrebe za izgradnjom jedinstvenoga hrvatskog nazivlja, posebno za školsku praksu. O tome piše u predgovoru *Rječnika znanstvenog nazivlja*:

Uvedenjem hrvatskoga jezika u sva učilišta, a tim i u znanosti, nastade prieka potreba jedinstva u znanstvenom nazivlju, da nebude svaka školska knjiga rek' bi drugim jezikom pisana. Ovu potrebu je svatko osjećao, al prvi joj je nastjao doskočiti prečestni kanonik g. dr. Franjo Rački, dok je bio nadzornikom učionah.

Šulek je svjestan i činjenice da je jedan od problema izgradnje nazivlja pojedine struke i problem prebrzoga ulaska stranih riječi u hrvatski jezik. O tome piše u tekstu *O hrvatskom lučbenom nazivlju*:

Kao što se svakomu više putah događja, da mu misli prestižu besjedu, onako se dogodi i lučbi: množina različitih sučeninah obrela se je gotovo na jedanput, tako da lučbari, koji su i onako slabi filologi, nisu dospjeli okrstiti jih valjanimi imeni.

Danas imamo sličan problem prebrzoga ulaska riječi iz engleskoga jezika u računalnome nazivlju, nazivlju menadžmenta, moderne glazbe i mnogih drugih struka.

U *Predgovoru Rječniku znanstvenog nazivlja* te u tekstu *O hrvatskom lučbenom nazivlju* on iznosi mnoge misli o nazivlju koje su aktualne i danas, a neke odgovaraju i današnjim terminološkim načelima:

Potrebno je izgraditi hrvatsko nazivlje koje se temelji na hrvatskome narodnom jeziku. Ako nije moguće pronaći odgovarajući hrvatski naziv, treba ga potražiti u drugim slavenskim jezicima.

Sastavljajući ovaj rječnik nastojao sam što se više može upotrebljavati prave narodne riječi, a gdje sam mislio, da hrvatski narod neima svoje riječi, ili gdje je nisam mogao doznati, pozajmio sam ju od srodnih slavenskih plemenah, kad mi se je učinila, da je prema našem govoru...

Strano nazivlje nije uvijek precizno (on navodi primjer francuskoga jezika, a danas se mnogi slični primjeri mogu navesti za engleski jezik).

Podjedno će se uvjeriti moći, da terminologije drugih jezika, po imenu i francezkoga, nisu baš onako izvrstne, kao što mnogi misli, da neima prava razloga sliepo se u njih ugledati, ili jih baš na prosto prigrliti, te da je istina, što je glasoviti francezki pisac Edgar Quinet kazao: da je za Franceze nejpričije posao „ustanoviti tačno nazivlje u našem siromašnom od temelja izopačenom francezkom jeziku”.

Strani se nazivi moraju uklapati u hrvatski jezični sustav.

Tomu je ponajviše uzrok, što mi slabo upotrebljavamo nepromienjene riječi, nego je sve sklanjamo, sprežemo, ter od njih pridavnike, prislove i verbalia tvoriti moramo, ako nam više putah u govoru dolaze. Tako mora i najstroži prijatelj tudje lučbene terminologije tudje nazive kojekako mienjati, na pr. analizovati ili analizirati, sublimirati, destilirati, dekantirati...

Nazivlje se izgrađuje prema određenim načelima i među nazivima se uspostavlja normativni odnos.

Pokle su prispjeli više-manje popunjeni izkazi, sazva ista kr. zem. vlada odbor vještakah, da ustanovi načela, po kojih bi se imao sastaviti rječnik znanstvenih nazivah, i da odredi, koji od predloženih nazivah najbolje odgovara duhu hrvatskoga jezika.

Potrebna je suradnja jezikoslovaca s predmetnim stručnjacima.

Da zadovoljim dakle svojoj dužnosti, morao sam izraze nekotjih naukah, najpače tehničke struke, sam skupljati, pomenute gori izkaze popunjavati; a da mi rad nebude subjektivan, pretresao sam nazive svake znanosti s kojim vještakom, po imenu mudroslovne i jezikoslovne s g. drom. V. Jagićem, fizikalne s g. J. Torbarom, rudoslovne s g. F. Erjavcem, mehaničke s g. Jelovšekom, a za druge pojedine izraze propitivao sam sad ovoga sad onoga.

Tekst mora biti razumljiv što širemu krugu korisnika, a u terminološkim rječnicima uz hrvatske nazive treba navoditi i nazive na stranim jezicima.

Da bude knjiga koristna i braći Dalmatincem, dodao sam, koliko sam znao, hrvatskim riečim talijanski, a talijanskomu nazivlju hrvatski prievod. Isto tako sam tehničkim strukam dodavao francezko i englezko nazivlje, koje zato, da ga našinci nauče, koje zato, da savnjujuć nazivlje glavnih evropskih jezicah nauče poznavati i cieniti vrsnoću hrvaštine i preimućvo njezine gibkoće i okretnosti, jer će jim udariti u oči preciznost, jedrina i lakoća naših nazivah naprama inostranim.

Treba se voditi načelom umjerenoga purizma.

Po mnienju ovoga odbora valjalo se je čuvati dvijuh skrajnostih kod sastavljanja toga rječnika, naime pretjerana purizma i nepotrebna klasicizma.

Šulek je osim na razvoj kemijskoga nazivlja bitno utjecao i na razvoj vojnoga, botaničkoga i fizičkoga nazivlja jer prevodi niz vojnih knjižica s njemačkoga jezika te objavljuje knjige *Silarstvo (mehanika)*, *Svjetlarstvo*, *Biljarstvo*, *Jugoslavenski imenik bilja*. Zbog svega navedenoga možemo Šuleka zaista smatrati ocem hrvatskoga nazivlja, prvim znanstvenikom koji je i teorijski promišljao hrvatsko znanstveno nazivlje i koji je izradio prva terminološka načela za hrvatski jezik.